

VIATA COTIDIANĂ LA HOTARUL OSMANO-TRANSILVĂNEAN ÎN SECOLUL AL XVII-LEA — CÂTEVA DOCUMENTE INEDITE

COSTIN E. FENEȘAN

Odată cu instaurarea dominației otomane în Banatul de la câmpie în urma expediției din 1552¹, relațiile între noile autorități și vecinii nemijlociți, dregătorii și populația din banatul Caransebeșului și Lugojului ținând de principatul autonom al Transilvaniei, s-au înscris în cadrul general al raporturilor existente într-un ținut de graniță². Ce-i drept, aceste raporturi au fost reglementate în linii generale prin documente bilaterale (de pildă *ahidname*-lele acordate de sultani principilor Transilvaniei), dar viața cotidiană a dat naștere, nu de puține ori, unor situații a căror soluționare a depins în primul rând de autoritățile aflate nemijlocit de cele două părți ale hotarului. În acest fel, s-a creat o corespondență bogată — păstrată, din păcate, numai într-o proporție redusă — între autoritățile otomane (sultani, viziri, beilerbei, sangeacbei, cadii etc.) și cele transilvane (principi, bani ai Caransebeșului și Lugojului, sfaturi orășenești, comandanți de cetate, tricesimatori etc.), fiecare piesă în parte și toate împreună oglindind un sistem complex de relații, dependent de evoluția „marii politici”. Astfel, relațiile cotidiene din zona de frontieră, marcate de fapte aparținând doar în mod aparent de ceea ce este considerat îndeobște drept „mica istorie” (*la petit histoire*), nu trebuie trecut cu vederea, ele fiind, în bună măsură, un barometru în evoluția raporturilor osmano-transilvănene. Se mai cuvine remarcat faptul, că aceste raporturi de la frontieră din zona Banatului între autoritățile otomane și cele transilvănene au cunoscut în secolele XVI—XVII câteva aspecte ce revin în mod constant: fuga supușilor dintr-o parte în cealaltă a hotarului, abuzuri la aplicarea taxelor vamale, acte de tâlhărie, de reținere abuzivă de persoane sau bunuri, urmărirea cetelor de lotri (haiduci) etc.³ În cele ce urmează, vom prezenta câteva piese documentare din secolul al XVII-lea, ilustrative pentru ceea ce bibliografia de specialitate numește „viața de la hotare”.

La 17 decembrie 1637 alaybeiul Ismail din Timișoara s-a adresat lui Sigismund Fiat de Armeniș, tricesimator al Caransebeșului, Lugojului și Zăicaniului⁴, ca răspuns la plângerea acestuia legată de neplata unei taxe de ghindărit. În fapt, supușii din Jebel ai alaybeiului Ismail își mânaseră porcii la ghindă în pădurea de la Jebel, care se afla pe moșia de acolo a lui Sigismund Fiat, fără să plătească taxa cuvenită⁵. Tricesimatorul caransebeșan, unul din oamenii de încredere ai principelui ardelean

Gheorghe Rákoczy I în părțile bănățene⁶, l-a trimis la dregătorul otoman pe unul din iobagii săi, pentru a pretinde taxa de ghindărit datorată, pe care o socotise de suma de 21 florini ungurești. Față de această sumă exagerată⁷, alaybeiul Ismail s-a arătat gata să încaseze de la supușii săi în mod diferențiat suma datorată, în funcție de câți porci și pe ce durată de timp își mânase fiecare animalele la ghindăria de la Jebel a tricesimătorului caransebeșan.

Un domeniu care a suscitat o corespondență intensă între autoritățile otomane și cele din principatul ardelean a fost cel legat de urmărirea, prinderea și pedepsirea răufăcătorilor care comiteau cele mai diferite delictе de o parte și de cealaltă a hotarului comun. Astfel, la 8 mai 1653⁸, Ahmed pașa, beilerbeiul Timișoarei, i s-a adresat lui Acațiu Barcsay, banul Caransebeșului și Lugoșului⁹, cerându-i să intervină pentru rezolvarea unui caz de furt. În fapt, ceaușul din Denta îl angajase ca slujitor pe tânărul Oprea din Caransebeș. Acesta, profitând de absența stăpânului său, îi spărsese lada cu bani, furând 300 florini ungurești, din care dăduse 200 florini spre păstrare surorii sale mai mari Ana, precum și concitadinilor săi, țesătorului David și numiților Petru și Pavel. Fiind prins în Ardeal, unde fugise, Oprea a fost dat ceaușului din Denta spre a fi pedepsit. Vrând să-și recapete cei 200 florini lăsați de Oprea în păstrare, la Caransebeș, funcționarul turc s-a deplasat de mai multe ori acolo, dar dregătorii locali nu i-au făcut dreptate. Plângându-se de aceea beilerbeiului Timișoarei, acesta s-a socotit îndrituit să intervină în favoarea subalternului său pe lângă banul Caransebeșului și Lugoșului.

Odată cu înglobarea banatului Caransebeșului și Lugoșului în eialetul Timișoarei (1658)¹⁰, în același timp cu efectele expansiunii otomane și pe seama altor teritorii ale principatului autonom (cucerirea Oradiei, în 1660, și înființarea eialetului omonim), relațiile osmano-transilvănene în zona Banatului au suferit, ce-i drept, o deplasare din punct de vedere teritorial, dar nu mai puțin și din punct de vedere al semnificației. În acest sens este notabilă atestarea fenomenului de condominiu, certă — cel puțin pentru anul 1670 — în cazul Caransebeșului, unde, alături de autoritățile otomane, au funcționat și cele ale comitatului Severinului¹¹. În condițiile în care Caransebeșul și Lugoșul au fost cedate Porții printr-un acord survenit între Acațiu Barcsay și marele vizir Mehmed Körpülü pașa (septembrie 1658), problemele de aici au diferit de cele din Banatul de la câmpie, ocupat de otomani prin forța armelor (1552). Mica nobilime din părțile Caransebeșului și Lugoșului, în mare parte de origine românească, a avut răgazul să se refugieze mai ales în comitatul învecinat al Hunedoarei, unde reușise să dobândească proprietăți funciare încă înainte de 1658. În districtul Hațegului — care ni se înfățișează ca o adevărată lume românească și din documentul pe care îl vom prezenta — micii nobili caransebeșeni și lugoșeni au încercat să supraviețuiască atât din punct de vedere economic cât și al statutului social, nădăjduind, poate, în revenirea la vechea vatră. De aceea — socotindu-l oarecum o consecință imediată a relațiilor osmano-transilvănene — am inclus între documentele publicate acum și contractul de împrumut încheiat la Silvașul de Jos, la 5 februarie 1659¹², între Mihai Giurma din Caransebeș, pe de

o parte, iobagii Ion Murg și Constantin Muntean cu fratele său mai mic — primul din Silvașul de Sus, ceilalți doi din Silvașul de Jos —, pe de altă parte, pentru suma de 21 florini unghurești. În cazul acestui document se cuvine remarcat și faptul că, pentru a preciza termenul de restituire a împrumutului (21 octombrie), s-a făcut mențiunea că luna respectivă „este numită în mod obișnuit Vinerea Mare în limba română (*melliet vulgo Viniere Marenak szoktanak nevezni olláhu*)”.

De un interes aparte pentru cunoașterea raporturilor osmano-transilvănene în a doua jumătate a secolului al XVII-lea prin prisma evenimentelor oferite de viața cotidiană este raportul de cercetare înaintat la 23 noiembrie 1677 de Ioan Nyakazó, unul dintre solgabirăii (pretorii) comitatului Hunedoara scaunului de judecată comitatens¹³. Trimis la Breazova, la cererea nobilului Alsó Mátyás din Peșteana Mare, pentru a investiga plângerea acestuia împotriva nobilului Brázovai László din Breazova, pretorul Nyakazó a constatat că iobagul Șerban Malea din Peștenița, care aparținea pârâtului, pe când se dusesse la Lugoj cu un transport de sare, fusese denunțat cadifului (judecătorului) de acolo de către iobagul Petru Stoica, aparținând lui Brázovai László, că ar fi făcut parte din ceata faimosului lotru Tâmbiță (al cărui nume apare, de altfel și în alte documente din epocă în forma coruptă *Krimbicza*). Drept urmare, cadiful de la Lugoj l-a aruncat pe Șerban Malea în temniță și l-a supus unui tratament brutal. Malea a fost până la urmă eliberat din temnița de la Lugoj numai în urma intervenției lui Petru Turnea (*Tornya, Turnya, Torna* în documentele de epocă), care garantase că iobagul din Peștenița nu făcuse parte nicicând din ceata de lotri a lui Trâmbiță. Constatând starea de fapt, pretorul Nyakazó a obținut din partea pârâtului Brázovai László angajamentul ca iobagul său Petru Stoica să presteze slujbe pârâtului Alsó Mátyás până la compensarea pagubelor produse prin deținerea abuzivă a iobagului Șerban Malea.

Din documentul prezentat mai sus se desprind câteva constatări. Înainte de toate, se confirmă o dată mai mult existența unei intense activități a cetelor de lotri la hotarul dintre eialetul Timișoarei cu principatul autonom al Transilvaniei, activitate favorizată fără îndoială și de condițiile geografice prielnice¹⁴. Într-adevăr, documentele din această perioadă — atât cele osmane cât și cele transilvănene — face adeseori referiri la problemele create de cele două părți ale hotarului comun de acțiunile tot mai frecvente ale cetelor de lotri (haiduci)¹⁵. În legătură cu această realitate, documentul pe care l-am prezentat aduce în prim-plan figura lui Petru Turnea, tricesimator (cu sediul la Zăicani)¹⁶ la hotarul dintre eialetul Timișoarei și principatul ardelean, prezentă activă în relațiile osmano-transilvănene de după 1660¹⁷. De asemenea, se cuvine relevată și informația potrivit căreia piața Lugojului otoman — și cu siguranță nu numai aceea — era aprovizionată cu sare provenind din ocnele transilvănene, negoț despre care nu dispunem pentru epoca respectivă de informații documentare edite¹⁸.

Odată cu descoperirea și publicarea de noi documente privind „mica istorie” de la hotarul osmano-transilvănean, reconstituirea raporturilor generale între Poartă și principatul autonom va câștiga, fără îndoială, în consistență și deopotrivă în realitate.

NOTE

- 1 Vezi în acest sens Cristina Feneșan-Bulgaru, *Problema instaurării dominației otomane asupra banatului Lugoșului și Caransebeșului*, în „Banatica“, vol. IV, Reșița, 1977, p. 223 și urm.
- 2 Pentru raporturile între otomani și ținuturile de la frontieră aparținând fie principatului transilvănean, fie Ungariei habsburgice, cf. Hegyi Klára, *Egy világbirodalom végvidékén*, Gondolat, Budapesta, 1976, p. 127 și urm.
- 3 Un eșantion foarte sugestiv în acest sens, la Cristina Bulgaru-Feneșan, *Forme de împotrîvire socială în sangeacurile Lipova și Caransebeș în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în lumina documentelor otomane*, în „Studii și comunicări de etnografie-istorie“, vol. II, Caransebeș, 1977, p. 419 și urm.
- 4 Vezi doc. I.
- 5 Ghindăria de la Jebel făcuse obiectul unei reglementări precise din partea autorităților otomane încă din anul 1554. Astfel, în cartea de legi (*kanunname*) a raialelor (supușilor) din livaua (sangeacatul) Timișoara se prevedeau următoarele: „Și în timpul regilor lor (adică a regilor Ungariei, respectiv principilor Transilvaniei, cărora le era supusă populația din părțile Timișoarei — n.n.), din douăzeci de porci ce mergeau la ghindărie se luase cîte unul ca vămă; dar, se luase din acel loc (cu condiția ca) ghindăria să fie a regelui. Locurile menționate au fost înregistrate în *hass*-urile împărătești (feude cu un venit anual de peste 100 000 akçe — n.n.). Au fost înregistrate în noua condică, la mirie (sangeacat — n.n.) (locuri) precum muntele Ciacova și precum muntii Bocsei și ghindăria de pe câmpia zisă Jebel (*ve Siphel nâm mezraada olan bellâtluk gibî*);“, cf. V. Veliman, *Documente turco-osmane privind vilaietul (eialețul) Timișoara*, în „Revista Arhiveilor“, anul LXII, vol. XLVII, nr. 4/1985, p. 421. Kanunname-ul din același an 1554 pentru livaua Lipova conținea în privința ghindăriei de la Jebel un text identic cu cel din kanunname-ul pentru livaua Timișoara, cf. Cristina Feneșan, *Instaurarea dominației otomane în ținutul Lipovei în lumina codului de legi (kanunname) din 1554*, în „Studii și comunicări de istorie“, Caransebeș, 1979, p. 339. În momentul cuceririi ținuturilor Timișoarei și Lipovei, otomanii au preluat cele două feluri de dijme din porci existente înainte de 1552: una a porcilor mânați la pășune și alta, a porcilor mânați la ghindă. După cum bine s-a observat, „precizările făcute în legătură cu impunerea porcilor de la ghindă demonstrează faptul că numai aceasta din urmă poate fi socotită cu adevărat dijmă. Astfel trebuiau să se încaseze cîte 2 denari pentru fiecare porc scos la ghindă (...) și câte 4 denari pentru fiecare porc scos la ghindă, care se afla în hotarele satului acordat unui spahiu, cf. Cristina Feneșan, *op. cit.*, p. 330.
- 6 Sigismund Fiat de Armeniș a fost numit în importanta dregătorie de tricesimator al Caransebeșului, Lugoșului și Zăicaniului încă de Gabriel Bethlen, la 25 septembrie 1627 (cf. Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440—1653)*, Timișoara, 1981, doc. 66, p. 153—154), păstrându-și funcția și în timpul principelui Gheorghe Rákóczy I până în anul 1639 (cf. Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, vol. IV, Budapesta, 1883, doc. 554, p. 316 și urm.), indeplinind, pelui ardelean (cf. Fr. Pesty, *A szörényi bánság éh Szörény vármegye története*, de asemenea, misiuni delicate în relațiile cu otomanii din încredințarea principelui ardelean (cf. Fr. Pesty, *A szörényi bánóság és Szörény vármegye története*, vol. I, Budapesta, 1877, p. 448). În ceea ce privește ghindăria din pădurea aflată pe moșia Jebel, ne sînt necunoscute atît data cit și împrejurările în care au ajuns în stăpînirea lui Sigismund Fiat. Realitatea este cu atît mai stranie, cu cît ghindăria Jebelului este amintită ca *hass* imperial în kanunname-ul din 1554 al sangeacatului Timișoara (vezi supra, nota 5). În orice caz, documentul din 1637 vine să ateste o dată mai mult fluctuațiile înregistrate în evoluția hotarului osmano-transilvănean din zona Banatului.
- 7 Cuantumul ghindăritului în banatul Caransebeșului și Lugoșului nu ne este cunoscut. Pentru variația acestei taxe în principatul autonom al Transilvaniei, cf. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, vol. I, București, 1986, p. 166, 172, 176, 186, 194, 323 și urm.
- 8 Vezi doc. II.
- 9 Acațiu Barcsay a fost ban al Caransebeșului și Lugoșului între 1644 și 1658.
- 10 Vezi Cristina Feneșan-Bulgaru, *Problema instaurării...*, p. 233 și urm.

- 11 Cf. Cristina Feneșan, *Quelques aspects du condominium osmano-transylvain au XVII-e siècle*, în „Osmanlı Araştırmaları“ (The Journal of Ottoman Studies), vol. XI, Istanbul, 1991, p. 115 și p. 121. Pentru începuturile condominiului fiscal osmano-transilvănean în zona Banatului, cf. *idem*, *Das Fiskalkondominium im Temeswarer Eyalet während des 16. Jahrhunderts*, în „V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Istanbul, 21—25 Ağustos 1989“, Ankara, 1990, p. 459—467.
- 12 Vezi doc. III.
- 13 Vezi doc. IV.
- 14 Cristina Bulgaru-Feneșan, *Forme de împotrivire...*, p. 426.
- 15 Vezi de pildă A. Szilády, S. Szilágyi, *Török—magyarkori állam-okmánytár*, vol. VII, Pesta, 1872, doc. XIII, p. 351—354 și doc. XVII, p. 357—358, precum și Cristina Bulgaru-Feneșan, *op. cit.*, p. 427 și urm.
- 16 Într-un document osman de pe la 1662, Petru Turnea — originar fără indoială din Caransebeș, unde viețuise până în 1658 familia Tornya — este numit *vamgi Torna Petre*, adică vameșul Petru Turnea, cf. M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, nr. 371, p. 115.
- 17 În jurul anului 1670, într-un memoriu al autorităților ardeleni adresat beilerbeului Timișoarei cu privire la abuzurile comise în zona de hotar dinspre comitatul Hunedoarei, Petru Turnea ne este dezvăluit într-o lumină de-a dreptul dubioasă, predispus mai mult să țină seama de interesele turcilor — coincizând, poate, în mod interesat cu cele proprii — decât de obligațiile funcției sale: „Itt a sok csak nem nyilván való lopás, mindent elkövetnek rajtunk, miolta Ahmet aga származott Jenőből Karansebesbe, ki felől ha az passa értekezni akar, mind ugy találja, sőt készek leszünk megbizonyítani mindezeket. Az határ peniglen nem Tornya Péteré, hanem az országé és a fejedelemé (subl. n.)“, cf. A. Szilády, S. Szilágyi, *op. cit.*, vol. VII, doc. XIII, p. 354. Tot în acei ani, principele ardelean Mihail Apafi I i-a dat lui Ali pașa, beilerbeul Timișoarei, asigurarea că îi poruncise lui Petru Turnea să ia măsuri energice împotriva lotrilor: „... Thornya Péternek parancsolván büntetések (a lotrilor — n.n.) felől, mint Erdélyből elsőkött latrokát“, cf. *ibidem*, doc. XVII, p. 358. De altfel Petru Turnea însuși a fost cauza unor conflicte între autoritățile transilvănene și cele otomane. Astfel, în jurul anului 1662, Ahmed pașa, beilerbeul Timișoarei, i se plângea principelui ardelean Apafi de faptul că „vameșul Petru Turnea“ îl ucisese pe chinezul (în document *kinez*, cu sensul de cnez, adică primar) al satului Bucova, aflat în sangeacatul Caransebeș, cf. M. Guboglu, *op. cit.*, nr. 371, p. 115. În 1672, Mustafa sangeacebul Caransebeșului îl acuza, într-o scrisoare adresată principelui Apafi, pe tricesimatorul Petru Turnea, că s-ar fi purtat abuziv cu niște supuși otomani la oficiul de vamă Zăicani, cf. *ibidem*, nr. 504, p. 151—152 și A. Szilády, S. Szilágyi, *op. cit.*, vol. VII, doc. LXXIX, p. 11—112.
- 18 În privința comerțului cu sare al Transilvaniei în a două jumătate a secolului al XVII-lea, cf. Á. Kulcsár, *Sóbányászat és sókereskedelem Erdélyben I. Apafi Mihály uralkodása idején*, în „Századok“, nr. 5—6/1991, p. 415—448, în care eialetul Timișoara este amintit printre clienții importanți ai sării extrase în ocele ardeleni (vezi p. 416—417 și p. 428—430).

Timișoara, 1637 decembrie 17

Minden hozzám illentő tisztösségös szomszadságos barátságomatt aiánlom Kiegelmednek mint io akaro szomszéd barátomnak. Isten minden jokkal álgia meg Kiegelmedett.

Vitézlő szomszéd baráthom! Megh hoza az Kiegelmed jobbágja az Kiegelmed levelét, melibe mit irion Kiegelmed meghértetem. Ir Kiegelmed, hoggj az elmult időkbe az Sebeli jobágjim oda az Kiegelmednek határába valamj dizno marhákat hajtoták volna az makra hizlálni az Kiegelmednek joszágába az Szebelj erdőre és az marhák válczágárrult elszöktek volna az Sebelj emberök, megh nem fizettek volna, seöt ugian az levél hozo ember hites lött volna érettök, s az hitességhbe benne haták. Az marhák válczágált, iria Kiegelmed, hogj huszonnégj forintott tönne.

Jo, vitéz szomszédúr barátom! Im az Kiegelmed leveléből értem az dolgott, de az miért végére mentem, igen kevesett jártak azok az marhákatt, kj egj hétigh, kj ötöd hatod napigh, kj három hétigh, mivelhogj mak nem volt annj, hogj marháikott ott hizláltiák, hogj lehetségs az, hogj épen anj pénzt fizetnének. Az szegénjséghnek azult bántást nem tehetönk, hogj enjárat hezessenek: az kinek kevés nap iárt marháia ott, az keveset kel fizetni; az kinek töb nap, az ismét joban fizett. Én aszt nem czelekedniém megh az Kiegelmed kedvértt, az kj nem letne, de egjáltalliába anj pénzt nem fizethetnek, holott marháik kevés ideigh jártak ott. Im megh hagiom azért, hogj egj rész pénzt az kinek mennj ideigh járt szegek kj, s meghküldöm Kiegelmednek az mjképes leszek. Kiegelmed is az igasságall meghelégzhzik. Elhizom, Kiegelmed minket io akaro barátjának tarczion. Eltesse Isten Kiegelmedett.

Iratott Tömösvárba, Karácson haváiának 17 napián 1637 eztendőben.

Tömösvárba Izmail alajbek,
Kiegelmednek io akaro barátja

pe verso: Az mi jo akaro szomszédúr barátomnak, az böczölletös vitézlő Fiatt Sidmondnak nekem Karansebesbe adassék ez levelönk tisztösségös io akarattal

Magyar Országos Levéltár Budapest (Arhiva Națională Maghiară), P.990 Örményesi Fiáth család levéltára (Arhiva familiei Fiat de Armeniș), 1. tétel, 1. csomó, fol. sz. 61; original; pecetea de închidere în ceară neagră.

Traducere

Închin Milostiviei Tale întreaga-mi cinstită prietenie de vecin, așa cum se cuvine din parte-mi, ca vecinului și prietenului meu de bine voitor. Dumnezeu să binecuvînteze pe Milostivia Ta cu tot binele.

Nobile vecin și prieten al meu! Iobagul Milostiviei Tale mi-a adus scrisoarea Milostiviei Tale și am înțeles ceea ce-mi scrii Milostivie Ta acolo. Milostivie Ta scrie, că în vremea dn urmă iobagii mei din Jebel ar fi mânat niște porci în hotarul Milostiviei Tale de ghindă, la pășunat, anume pe moșia Milostiviei Tale din pădurea Jebelului, iar oamenii de la Jebel ar fi făcut-o pe ascuns pentru a nu plăti taxa, care nici n-a fost plătită. Mai mult, tocmai omul care a adus scrisoarea ar fi venit oficial după taxă și a fost încredințat oficial cu aceasta. Milostivie Ta scrie, că taxa pentru porci ar face douăzeci și unu de florini.

Domnule vecin bun și nobil prieten al meu! Iată, din scrisoarea Milostiviei Tale înțeleg treaba, dar, mergându-i pe urme, (am aflat) că acei porci au umblat puțin: unii o săptămână, alții cinci-șase zile și unii vreme de trei săptămâni, deoarece n-a fost destulă ghindă ca oamenii să-și îngrășe acolo porcii, așa că este cu neputință să plătească chiar așa de mulți bani. De aceea nu pot să năpustuesc sărăcimea să plătească în același chip. Cel al cărui porci au umblat pe acolo zile puține va trebui să plătească puțin; cel al cărui porci au fost mai multe zile va plăti însă mai mult. Eu nu pot face de dragul Milostiviei Tale ceea ce nu e cu putință, dar nicicum nu pot plăti atâția bani atunci când porcii lor au umblat pe acolo doar puțin timp. De aceea am hotărît să se stabilească partea de bani pentru fiecare, după câtă vreme au umblat porcii și voi trimite (banii) Milostiviei Tale de cum îmi va fi cu putință. Iar Milostivie Ta să te mulțumești cu această dreptate. Sper că Milostivie Ta mă socotești drept un prieten de bine voitor. Dumnezeu să te țină pe Milostivie Ta.

Scrisă la Timișoara, în a 17-a zi a lunii Crăciunului în anul 1637.

Ismail, alaybei din Timișoara,
prietenul de bine voitor al Milostiviei Tale

pe verso: Domnului Sigismund Fiat, cinstitului și nobilului meu vecin și prieten mie de bine voitor, să i se dea la Caransebeș această scrisoare a noastră cu cinste și bunăvoință

II

(Timișoara), 1653 mai 8

Az hatalmas geozhetetlen császárunknak az Dunán innét levő vég-házájnak és hiveinek gongia viselőye s' Isten kegyelmességéből mostan Tömösvárában vezér Ahmed pasa etc., Istentül kíván minden jokat meghadatni az szomszédtságban.

Nekünk kedves io akaro szomszédunk! Kegielmedet illien dologh felöl kelletek levelünk által megh találatnunk. Ennek előtt való időben egy Szebessi Opro nevü oláh legéni juven Szebessből ez részre, ide Dentebe, igy keszesség alatt adván magát szolgájul Dentej causzhoz, egy neháni nap mulvan latorságot gondolván, az gazdája othon nem lévén, ládáját fell verven, három száz forintiat elvitte. Igy, fáratcságos költséggel az kezessünk egiut találatot fel ugian az Erdéli birodalomban, melliet

az tisztek törvéni szerint meg is fogtak és az károsok kezében adták. De mint hogy az az pénz mássoké volt, megh ölésel az latrot az pénz úra megh nem eligedik, mivel hogy megh wállotta¹ két száz forintiát az maga nénienel, Dávid takácznál s' Péter és Páll nevüknek hatta, így ez káros szegéniek két-három útal fárattak Szebesben az magok javaj pörlessére, de az ot való tisztek sem az magam tikájám levelére választ nem attak, sem pénzökkett megh nem fordították ez szegénieknek. Azért, kedves szomszédunk, im mégh eczer Kegielmedet ez dologh felöl tudossitiuk, ez dologt istenessen eleiben vévén, azt az megh wállot két száz forintot, melliet az nénienel Annanál és Péter, Páll s' Dávidnál hagiót, az az lator hamiss Opra, azt az pénzt kalácsal egiéb költségel száz ötven forintiok ment fel keressésére. Azért, ha Istenüdet és feyedelem tisztességét szereti Kegielmed, adassa megh, mert ha megh nem fordul, sirva jünek visza hozzám, tehát magam viszont irok az feyedelemre és it viszont emberetüket tartoztattiák megh. Így my bününk ne legien, hanem az Szebessi tisztek wálliak kárát, ez micsoda embertlenség legien az tisztektöl, sem levelükre választ, sem az szegéni panaszlonoknak kárát megh nem agiák. Imár Kegielmedre marad megh fordul károkja, hanem tehát arol választ várok. Ezel Isten éltesse Kegielmedet io legességben. Iratot 1653 esztendőben, Pünkösöd havának 8 napián.

pe verso: Feyedelem ö Nagyságának megh hit hivének, Lugos s' Szebes fő bányának, nekünk is kedves jo akaro szomszédúr bizalmas keresztien hivünknek adassék szeretettel, hamarságal

L.S.

însemnare contemporană pe verso: Vezér Ahmet Temesvári passa egy három száz forintot lopot szólga felöl való írása

Traducere

Ahmed paşa, administrator al cetăţilor de margine şi al supuşilor de dincoace de Dunăre ai împăratului nostru puternic şi neînfrânt şi, din mila lui Dumnezeu, în prezent vizir la Timişoara etc., doreşte ca Dumnezeu să dăruiască tot binele celor aflaţi în vecinătate.

Vecin nouă iubit şi binevoitor! Ită cu ce lucru trebuie să ne adresăm Milostiviei Tale prin scrisoarea noastră. În vremea din urmă de la Sebeş¹ aici, la Denta, în aceste părţi, un tânăr român din Sebeş numit Oprea, şi s-a pus chezaş să fie slugă ceauşului din Denta. Dar, după citeva zile, gândindu-se la o tâlhărie şi stăpânul nefiind acasă, i-a spart lada şi a luat trei sute de florini ai acestuia. Apoi, cu cheltuială şi osteneală, cu ajutorul nostru, acesta a fost găsit în Ţara Ardealului şi dregătorii l-au şi prins potrivit cu legea şi l-au dat pe mâna păgubaşului. Dar, deoarece acei bani aparţineau altcuiva, stăpânul banilor nu se mulţumeşte cu uciderea tâlharului, fiindcă a dat două sute din florinii lui surorii sale mai mari şi i-a lăsat la ţesătorul David şi la numiţii Petru şi Pavel. Astfel, bietul păgubaş a fost nevoit să se ostenească de două-trei ori să meargă la Sebeş pentru a-şi cere drepturile, dar dregătorii de acolo n-au dat

Magyar Országos Levéltár, Budapest (Arhiva Naţională Maghiară), R.315 *Török iratok* (Documente turceşti), nr. 84, fol. 1; original; pecetea timbrată de închidere. 1 Astfel în text.

răspuns nici la scrisoarea trimisă de chehaia mea, nici nu i-au restituit acestui nenorocit banii. De aceea, dragul meu vecin, iată mai dau încă o dată de știre Milostiviei Tale despre această treabă, ca, ocupându-te așa cum se cuvine de acest lucru, să cauți acei două sute de florini pe care falsul tâlhar Oprea i-a lăsat la sora sa mai mare Ana, la Petru, Pavel și David, și care a sporit cu denunțul și alte cheltuieli cu o sută cincizeci de florini. De aceea, dacă Milostiviei Tale îi este scumpă cinstea Dumnezeului vostru și a principelui tău, să dați (banii), deoarece dacă nu apar, vor reveni la mine plângând, așa că eu voi scrie din nou principelui, iar aici vor fi reținuți în schimb oamenii voștri. Deci, să nu ne fie nouă spre păcat, ci dregătorii de la Sebeș să-i înlocuiască paguba, căci ce fel de neomenie este din partea dregătorilor voștri nici măcar să nu ne răspundă la scrisoare, nici să nu restituie paguba bietului pârâș. Iată, rămâne pe seama Milostiviei Tale să-i întorci paguba și aștept deci vești despre asta. Cu acestea, Dumnezeu să o țină pe Milostivie Ta în bună sănătate. Scris în anul 1653, în a opta zi a lunii Rusaliilor.

pe verso: Slujitorului de credință al Măriei Sale Principele, banului suprem al Lugojului și Sebeșului, vecinului și domnului nouă drag și de bine voitor, credinciosului nostru creștin de încredere să i se dea (această scrisoare) cu dragoste (și) cu grabă

L.S.

însemnare contemporană pe verso: Scrisoarea vizirului Ahmed, pașa Timișoarei, despre un slujitor care a furat trei sute de florini.

1 Caransebeș.

III

Silvașul de Jos, 1659 februarie 5

Mi, Bán Ferencz, Also Sylvási, Huniad vármegyének egik vice szolga birája és ugian Also Sylváson lako Pare Minálj, nemes személj, adiug¹ tuttára mindeneknek az kiknek illik ez jelen való levelunnek¹ rendében, mostaniaknak s' mind jüvendöben¹ levöknek, hogy in hoc praesenti anno 1659, die vero 5. Februarii, midön volnánk Also Sylváson lako Mihálj Sophienál, More Szaraczin u(ramnak) jobb(ágya) házánál, iuvenek¹ mi ellönkben vitézlö Caransebesi Giurma Mihály ur egj felöl, más felöl pedig Jon Murg, Popa Péter ur Felső Sylvási jobbágy Also Sylváson lako és Kosztandin Muntian az ü¹ eocsejvel eggiut, Pob(ora) Gáspár ur jobbággia és szemé(llyek szeri)nt² álván, az meghnevezet Jon Murg vön meghspecificált Giurma Mihály urtul kilencz magiari forintot (id est fl. 9) és Kosztandin Muntian az ü¹ eocsejvel tizenkét magiari forintot (id est fl. 12), az ó szerint Mindszent havának huszonegiedig¹ nappiajk anni praescripti, melliet vulgo Viniere Marenak szoktanak nevezni öllá hul, és ök szabad akaratiokból igirenek Giurma Mihály uramnak pinzi után, mind a két részrül, harmincz veder bort a kis vederrel. Melj summa pinzt ugian elöttünk fel is vönek s' magokat ugi obligállak Giurma

6*

Mihálj urnak, hofi ha ad praefixum diem azon summa pinzt és utána való interest bort megh nem adnak (avagi megh adni) nem akar(nána)k (...)³, tehát eo facto Giurma Mihálj ur saltem vigore pro (testimonio)² exclusis omnibus (...)⁴ juridicis remediis, csak egi vice szolga biroval mindennemü jovaikbol, ha találtatnak, ha penig annyra valok nem találtatnának, magok személliekhezⁱ is hozza njulhasson és mind addig fogva tarthassa¹, valameddigh mind az specificált summát és utánna való interest dupplummal nem deponállják. Meljnek nagioib erejére és nagioib bizonjságára meghemlitet Giurma Mihálj ur mi töllünk levelet kívánván, attuk mi is ez pecsétünkkel megherössitettet levelünket fide nostra mediante. Datum anno, die locoque supranotatis.

Idem¹ qui supra
Mihálj Sophie, jobbagiul lu
More Szaraczin

însemnare pe verso: Gyurma Mihálly debitumáról Juon Murgal

Traducere

Noi, Francisc Bán din Silvaşul de Jos, unul dintre vicesolgabirăii comitatului Hunedoara și Mihai Pare, persoană nobilă locuind tot la Silvaşul de Jos, dăm de știre tuturora cărora li se cuvine, atât celor de față cât și viitori, prin cuprinsul scrisorii noastre de față, că în anul de față 1659, anume în ziua de 5 februarie, pe când ne găseam în casa lui Mihai Sofie, locuind la Silvaşul de Jos, iobag al domnului More Sărăcin, au venit în fața noastră: pe de o parte nobilul domn Mihai Giurma din Caransebeș, iar pe de altă parte Ion Murg, iobag din Silvaşul de Sus al domnului Petru Popa locuind la Silvaşul de Jos, și Constantin Muntean împreună cu fratele său mai tânăr, iobag al domnului Gaspar Pobora, locuind și el la Silvaşul de Jos. După ce ni s-au înfățișat în persoană, numitul Ion Murg a luat de la mai susnumitul domn Mihai Giurma nouă florini ungurești (adică 9 fl.), iar Constantin Munteanu împreună cu fratele său mai tânăr doisprezece florini ungurești (adică 12 fl.) până în a douăzeci și una zi a lunii Mindszent¹ după vechiul (calendar), care este numită în mod obișnuit Vinerea Mare în limba română, a anului mai sus scris, și ambele părți — potrivit cu libera lor voință — i-au promis domnului Mihai Giurma pentru banii săi treizeci vedre de vin (socotite) cu vadra mică. Această sumă de bani au și primit-o în fața noastră și s-au obligat astfel față de domnul Mihai Giurma, anume că până la ziua stabilită nu vor da sau nu vor voi să dea (...)² acea sumă de bani și dobanda convenită în vin (...)³, atunci domnul Mihai Giurma, doar prin tăria acestei mărturii, excluzându-se orice altă cale de drept, împreună cu numai unul dintre solgabirăi să se poată atinge de orice bun al lor,

Arhivele Statului Deva, *Colecția de documente / Achiziție 1981*; copie contemporană.

Verso-ul reprezintă ultima filă a unui ordin, semnat autograf de principele transilvănean Gheorghe Rákóczy II, cu privire la aspecte financiare ale ocnelor de sare de la Cojocna.

1 Astfel în text.

2 Hârtia ruptă 1,5 cm; textul întregit după sens.

3 Cerneala ștearsă 5 cm; textul întregit după sens.

4 Cerneala ștearsă 2 cm; textul ilizibil.

dacă se va găsi așa ceva, iar dacă nu se vor găsi bunuri care să le aparțină, să poată pune mâna și pe persoanele lor și să-i poată ține atâta timp în prinsoare, până când nu-i vor plăti dublul sumei amintite și al dobânzii. Cerându-ne scrisoare domnul Mihai Giurma, i-am dat această scrisoare a noastră, întărită cu pecețile noastre, pe credința noastră. Data în anul, ziua și locul mai sus-scrise.

Aceeași ca mai sus
Mihai Sofie, iobagul lui
More Sărăcin

pe verso: Despre datoria lui Mihai Giurma cu Ion Murg.

- 1 Octombrie.
- 2 Textul șters.

IV

Brezova, 1677 noiembrie 23

Alázatos szolgálatomat ajánlom Nagjsátoknak (és)¹ Kegjelmeteknek. Isten Nagjsátokat és Kegjelmetek² boldogh s szerentes hoszszu élettel (...) ³ megh áldgja kévanom.

Továbba tutára kel adnom Nagjsátoknak és Kegjelmeteknek, quod in hoc anno praesenti 1677, die vero 23. 9-bris, külde el engemet salariumomat *meghaladván*² nemes Hunjad vármegyéiben Nagj Pestinben lakó nemzetes Also Mátyás uram, ezen vármegjében Brázován lakó nemzetes Brázovai László uramhoz, illjen instructioval, hogj eö Kegyelmetül, mint földes uratól, megh irt vármegjében Brázován lakó Péter Sztoika nevü jobbágjára ad servicium kérnék törvént illjen okon, mivel az 1671 ezten-döben, ó szerént esendő *Husvét*² hétiben, exponens uramnak egj ezen Hunjadvármegjei Pestinczai Serbán Málya nevü jobbágja Török-Országban, ugj mint Lugosra, be talált volt menni sóoval, megh irt Péter Sztoika mi okbul viseltetven megh említat Serbán Mályát az Lugosi Török Kadia előtt aval vádlotta volt be, hogj Trembicza nevü hires tolvajnak eö is társa lett volna és jó darab ideigh velle edgjütt tolvailat⁴, melj vádlásaért megh említet Serbán Mályát az hatalmas megh irt Török Kandia megh fogatván, rettenetes halálos fogság alatt tartotta, minden péntekeken a lábait kalafában téven, ugj verette megh irt Török Kadia, mint adiglan is ki nem szabadulhatott, valamigh Tornja Péter uram *ugj*² irt *osztón*⁵ az Töröknek, hogj igaz ember, a mellet ugjis szabadult ki megh irt Török Kandia kezébül, hogj számtalan sok költséggeken⁴ *tölt*².

En azért eodem die et anno ut supra notatis, tisztem szerént el menven a nemes Hunjad vármegjében Brázovára vitézlä Brázovai László uramhoz, s' eö Kegjelmet othon találván az maga Brázovai nemes lakóházánál, és előmben adatott instruction szerént megh irt Péter Sztoi(ka) nevü jobbágjára eö Kegjelmetül törvént kértem. Eö Kegjelme illjen választön: ha jobbágjom mit fogat⁴ véteni exponens uram eö Kegjelme megh említet Serbán Málya nevü jobbágjának Kegjelmetek ad servicium el jüven, törvént szolgáltatok rá *ugj mint megh irt jobbágjomra*². Melj dologh

én általam igj menven véghez, én is irtom⁴ megh Nagjsátoknak és Kegjelmeteknek fide mea mediante, pecsétemmel is megh erösitven. Datum et actum anno et die locoque ut supra notatis.

Nagjsátoknak és Kegjelmeteknek alázatos szolgája (. . .) heljen Hunjad vármegjében lakó Njakazó János, (ez)en Hunjad vármegjének egjik hűtes v(ice) szolga birája¹.

pe verso: Spectabilibus, magnificis, generosis, egregiis dominis nobilibus, supremo et vice comitibus, iudicibus nobilium caeterisque juratis assessoribus sedis judicariae comitatus Hunyadiensis, dominis mihi observandissimis.

însemnare contemporană pe verso: Anno 1677, die 15. X-bris, apartae per Michaëlem Gergöcs, constitutum pro tempore paribus votis dominorum comitatus Hunyadiensis notarium m. pr.

Traducere

Închin slujba mea supusă Domniilor și Milostiviilor Voastre. Doresc ca Dumnezeu să binecuvinteze pe Domniile și Milostiviile Voastre cu viață lungă întru fericire și noroc.

În cele ce urmează trebuie să dau de știre Domniilor și Milostiviilor Voastre, că în acest an de față 1677, anume în ziua de 23 noiembrie, nobilul domn Also Mátyás locuind la Peșteana Mare din nobilul comitat Hunedoara, dându-mi leafa, m-a trimis la nobilul domn Brázovai László locuind în Brezova din același comitat, cu asemenea instrucțiune, anume pentru a-l cere de la dânsul, ca de la stăpânul de pământ, pe iobagul său numit Petru Stoica, locuind în Brezova în sus-amintitul comitat, pentru a-i sluji. Temeiul legal este aceasta, anume: în anul 1671, în săptămâna Paștelor (socotită) după calendarul vechi, unul dintre iobagii din Peștenița din acest comitat al Hunedoarei, Șerban Malea cu numele, aparținând domnului părăș, s-a întâmplat să meargă cu sare în Țara Turcească, anume la Lugoj. Amintitul Petru Stoica, mânat de nu se știe care motiv, l-a acuzat pe amintitul Șerban Malea în fața cadiului turc din Lugoj că ar fi unul din ortacii vestitului tâlhar numit Trâmbiță și că ar fi tâlhărit împreună cu acela o bună bucată de vreme. Din cauza acestei acuzații puternicul pomenit cadiu turc l-a luat în prinsoare pe amintitul Șerban Malea și l-a ținut în captivitate cumplit de ucigătoare, punându-i în fiecare vineri picioarele în butucul de pedeapsă. Amintitul cadiu turc l-a bătut atâta vreme și nici nu i-a dat drumul până când domnul Petru Turnea nu i-a scris turcului că (Șerban Malea) e un om corect; de altfel ar fi fost oricum eliberat de pomenitul cadiu turc, deoarece făcuse cheltuieli foarte mari (cu ținerea lui Malea).

De aceea eu, în aceeași zi și an cum au fost însemnate mai sus, mergând — potrivit cu dregătoria mea — la nobilul domn Brázovai László

Arhivele Statului Deva, fond *Societatea de științe istorice și arheologice a comitatului Hunedoara*, Colecția de documente, nn. 2/1677, f. 1; original.

1 Hârtia ruptă 1,5 cm; textul întregit după sens.

2 Adăugat pe margine.

3 Hârtia ruptă 1,5 cm.

4 Astfel în text.

5 Scris deasupra rândului.

la Breazova, în nobilul comitat Hunedoara, și găvind-o pe Milostivia Sa acolo, la casa sa de locuință nobiliară din Breazova, potrivit cu instrucțiunea ce mi-a fost dată i-am cerut Milostiviei Sale (să aplice) legea amintitului său iobag Petru Stoica. Milostivia Sa a dat un astfel de răspuns: Dacă Milostovia ta îl accepti pe iobagul meu, domnule pâraș, anume pentru amintitul Șerban Malea, să vină la Milostivia Ta pentru a-ți sluji, atunci să se petreacă după lege, așa ca în cazul iobagului meu amintit.

Fiind astfel încheiată prin mine această treabă, și eu am scris Domniilor și Milostiviilor Voastre pe credința mea și am întărit (scrisoarea) cu pecetea mea. Dată și făcută în anul și ziua mai sus însemnat.

Supusul servitor al Domniilor și Milostiviilor Voastre, Ioan Nyakazó, locuind în (...) din comitatul Hunedoarei unul dintre vicesolgaribării jurați ai acestui comitat al Hunedoarei.

pe verso: Lumațiilor, măreților, generoșilor, cinstiților domni nobili, comitetului suprem și vicecomiților, juzilor nobililor și celorlalți asesori jurați ai scaunului de judecată al comitatului Hunedoarei, domnilor mie celor mai vrednici de stimă

însemnare contemporană pe verso: În anul 1677, în a 15-a zi a lui decembrie, (scrisoarea) a fost deschisă de către Mihail Gergöcs, în prezent notar al comitatului Hunedoara, desemnat cu voturile egale ale domnilor nobili, m. pr.

ALLTAGLEBEN AN DER OSMANISCH—SIEBENBÜRGISCHEN GRENZE IM 17. JAHRHUNDERT — EINIGE UNBEKANNTE URKUNDEN

(Zusammenfassung)

Wenn der Rahmen der osmanisch-siebenbürgischen Beziehungen im 16—17. Jh. schon ziemlich gut umrissen ist, so bringen doch Urkunden, die sich auf das „Leben an der Grenze“, auf die sogenannte *petite histoire* beziehen, nicht nur Lokalfarbe ins Bild, sondern sind zu gleicher Zeit als eine Art Barometer für den Wandel der beiderseitigen Beziehungen in Betracht zu nehmen. Ob es sich nun um Grenzstreitigkeiten, um Fragen des Fiskalkondominiums oder aber um ausgesprochene Probleme des Alltags (z.B. Flucht der Untertanen vom osmanischen ins siebenbürgischen Gebiet und umgekehrt, um Missbräuche an den Zollämtern; um Raubtaten und Morde, willkürliche Verhaftung von Personen oder Beschlagnahme von Gütern, um Verfolgung der Räuberrotten usw.) handelt, gehören diese Urkunden, die sowohl von hochgestellten Personen als auch von Beamten niederen Ranges herühren, zum Gesamtbild der so komplexen „Welt an der Grenze“. Und das Geschehen an der Grenze zwischen Siebenbürgen und dem Temeswarer Eyalet macht davon eben keine Ausnahme.

Die im Anhang, in ungarischer Sprache des Originals und in rumänischer Übersetzung, veröffentlichten Urkunden, denen ein sachbezogenes Kommentar vorgeht, sind folgende:

1. 1637 Dezember 17, *Temeswar* — Brief des Temeswarer Alajbegs Ismail an den Karansebesch-Lugoscher Dreissigsteinnehmer Sigismund Fiat von Armenis, durch den er sich verpflichtet, die für die in den Eichenwald von Jebel (bei Temeswar) von seinen Untertanen zur Mast getriebenen Schweine ausgebliebenen Taxgelder nach Prüfung des Sachbestandes auszahlen zu wollen. Die geforderte

Summe von 21 ungarischen Gulden sei ihm doch zu hoch und müsse neu berechnet werden, je nachdem wie viele Schweine und wie lange von seinen Untertanen in den Eichenwald getrieben worden waren. Zu bemerken sei noch, dass sich 1637 — so der Brief Ismail Alajbegs — der Eichenwald zu Jebel auf dem Gut des Sigismund Fiat befand, obwohl dieser Wald 1554 als kaiserliches *hass* ins osmanische Registerbuch für die Liwa Temeswar eingetragen worden war. (Originalurkunde im Ungarischen Landesarchiv Budapest).

2. 1653 Mai 8, (*Temeswar*) — Brief des Temeswarer Beglerbegs Ahmed Pascha an den karansebesch-lugoscher Banus Achatus Barcsay, durch den er für die gerechte Schlichtung des Rechtsanspruches eines *çavuş'* aus Denta einschreitet. Dieser hatte den karansebescher Oprea als Diener aufgenommen, der ihm dann, während seiner Abwesenheit, 300 ungarische Gulden stahl und sich davonmachte. 200 Gulden, die nun der *çavuş* forderte, hatte Oprea bei seiner Schwester Anna, in Karansebesch, und bei drei anderen Landsleuten in Verwahrung gelassen, aber — obwohl der Täter in Siebenbürgen gefasst und dem Kläger zur Bestrafung überantwortet worden war — so haben die karansebescher Behörden auf die wiederholten Rückerstattungsforderungen nicht reagiert. (Originalurkunde im Ungarischen Landesarchiv Budapest).

3. 1659 Februar 5, *Silvaşul de Jos* — Vertrag zwischen dem karansebescher Kleinadeligen Michael Giurma und drei hörige Bauern über eine Anleihe von 21 ungarischen Gulden. Zu bemerken ist dass, nachdem das karansebesch-lugoscher Banat September 1658 vertragsmässig an die Osmanen abgegeben wurde, sich der Grossteil des dortigen Kleinadels rumänischer Abstammung ins Hunyader Komitat geflüchtet ist und dort versucht hat, sich auf ökonomischer und sozialer Ebene zu behaupten. (Zeitgenössische Abschrift im Staatsarchiv Deva).

4. 1677 November 23, *Breazova* — Bericht des Stuhlrichters Johann Nyakazó an den Hunyader Gerichtsstuhl wegen Schadenersatzforderungen des Kleinadeligen Alsó Mátyás. Dessen höriger Bauer, Şerban Malea, der mit einer Salzladung nach Lugoj gefahren war, wurde dem dortigen Kadi als Mitglied einer Räuberbande von Petru Stoica, hörigen Bauern des Kleinadeligen Brázovai László, angezeigt und demzufolge verhaftet. Erst auf Einschreiten des Dreissigsteinnehmers Peter Turnea (Tornya) von Zăicani (ein gebürtiger Karansebescher, der schon mehrmals zwischen Osmanen und Siebenbürgern vermittelt hatte), der sich an den lugoscher Kadi schriftlich wendete, wurde Malea aus der Haft entlassen. Brázovai aber verpflichtete sich nun, seinen Hörigen als Schadenersatz dem Alsó Mátyás auf gewisse Zeit zu verschiedenen Dienstleistungen zu überlassen. (Originalurkunde im Staatsarchiv Deva).